

Gorputz uhinak: erraietatik jarriotako idazketak

*Intelligence in chains loses in lucidity what it gains in intensity.
The only logic known to Sade was the logic of his feelings
(Albert Camus, 1956: 36).*

Gorputzaren bizitza ezezaguna

Munduan, mendebaldea esaten zaion inguru honetan, gizakiak eginak ditu hainbat katedral, guda eta obra eder. Urtetan altxatutako kapitaletan ere izan dira hainbat burutazio eta okurrentzia. Gorputzaz zer edo zer esatekotan, aipa daiteke hiri horien baitan sortutako ideiek ez dutela batere maite izan; beraz, burujorran aritzeko edo zerbait egiteko trabatzat dute. Horregatik zaila egiten da gorputzaren gainean jardutea esanahi eta irudietara jo gabe. Alde batetik, gorputza indarrez beteta dago, edozer jar dezake martxan, baina beste aldetik, agindu dezaten ere zain badago. Gizartea arakatzen ibili direnek gehienetan gorputza eta gogoa, natura eta kultura, beti aparte ikusi dituzte. Ez da harritzekoa haragiaren bizitza oraindik itsaso ilun bat izatea. Apenas sortu da teoriarik horren inguruan. Hala ere, egon badago bestela aritu denik. Deleuze, Nietzsche eta Spinozak gorputza eta burutazioak uztartuta jorratu dituzte.

*... the body is no longer the obstacle that separates thought from itself, that which it has to overcome to reach thinking. It is on the contrary that which it plunges into or must plunge into, in order to reach the unthought, that is life. Not that the body thinks, but, obstinate and stubborn, it forces us to think, and forces us to think what is concealed from thought, life.
(Deleuze and Guattari 1987:189)*

Artaud garrasika ari da

Antonin Artaudek, mintzoa eta ukipena, burutazioak eta mina bereizten dituzten mintzairak zapuzten saiatu zen. Horretarako bere bizitzan hainbat eraldi, borroka eta plazer handi bizi izan zituen (Barner 1993). Inoiz ideiak modu txukunean jarri bazituen paper gainean, antolaketa bera suntsitzeko bakarrik zen. Eskandaloetan iaioa izan zen Artaud, baita garrasi eta imintzioen defendatzaile sutsua ere. Haren antzerkitik hauxe ikasten da; burutazioak eta mintzoa gorputzaren atximurrek eragiten dituztela. Haragiaren dardarizoa beti gertatzen da asmoa baino lehenago. Horregatik, Artaudentzat dena gorputz bihurtu behar da; izan ere, burutazioak eztenkadak baitira, eta ez gorputzetik aparte dauden sinbolo edo irudiak.

*a blow
anti-logical
anti-philosophical
anti-intellectual
anti-dialectical
of language
pressed down by my black pencil
and that's all. (Barber Artaud zitazten 1993: 144)*

Gorputz estetika

*Ever since I can remember, my critical sense was nourished by bodily sensations – tense muscles, clammy feet, shoes too tight, breath too tight, holding back wanting to laugh – or to scream. Not feeling good in my skin was my way of criticising the definition my culture was giving to the situation. Cultural meanings are sensed bodily as being wrong. Just plain wrong. How else are people capable of social protest? If we were in fact always, already produced by our respective cultures, how could it ever come into our mind to resist them?
(Susan Buck-Morss 1997: 40)*

Aintzinako greziarrek uste zuten modernook bereizten ditugun bost senak bat bakarra zirela; ukimena. Gaur egun ezagutzen dugun «estetika» hitzaren jatorria *aisthitikos* greziar hitza omen da. Hitzak «sentipenez hunkitzen gaituen hori» adierazten omen du. Hasteko, argitu behar da ideia horrek ezagutza gisa onartzen dituela gorputzak sentitzen dituenak. Hori dela eta *aisthitikos* horren funtsa gorputzaren eguneroko bizitza fisiko eta materiala da. *Nik pentsatzen dut, beraz banaizen ordez, nik sentitzen dut, beraz banaiz genuke.*

Gizaki modernoari berriz *aisthitikos* hau nahastu egin zaio. Gerra eta makinek eragindako gehiegizko estimuluek gorputza otzandu dute. Ildo horretatik, Susan Buck-Morrsek uste du makina eta zientziaren aurrerapena bat datorrela Descartesen *pentsatzen dut, beraz banaiz* horrekin. Estetika horren ezaugarri nagusia da burutazioak gorputzik gabe ulertzen dituela. Horregatik distantzia ideal batetik ikusten ditu mundua eta bizitza. Are gehiago, narzisismoak jota, mundua, denbora eta heriotza bera ere kontrola ditzakeela uste du.

*Aisthitikose*ra itzuliz, gogora dezagun sentipena burutazioa baino lehenago kokatzen duela. Gorputza honelako idazkeraz ezagutu nahi dugunontzat Virginia Woolf (1931) ikasbide dugu. Haren hitzak etengabeko isuri baten antzera abiatzen dira, hainbat sentipen arraro eta akuilukada, kontraesan, txundimen eta gatazkazko haragi eta hezurrezko ezaguera batetara ekarriaz.

Sentipen bikoitza eta haragia

Baserriko amonak otoi egiten zuenean bi eskuak elkartu eta begiak isten zituen. Merleu-Pontyrentzat, amonak bi eskuak elkartzen zituenean *sentipen bikoitz* bat izaten zuen; eskuin zein ezker eskuak ukitzaille eta ukitu bihurtzen zitzaizkion batera (1968). Zirrara berezi honen baitan funtsezko eten bat dagoela uste du Merleu-Pontyk. Eta *haragia* deitzen dio hain zuzen ere.

But what happens when what we see, even though from a distance, seems to touch you with a grasping contact, when the matter of seeing is a sort of touch, when seeing is a contact at a distance? What happens when what is seen imposes itself on your gaze, as though the gaze had been seized, touched, put in contact with appearance? (Maurice Blanchot 1981:75)

Aldi berean begiratzaille eta begiratuak garen mementu hori sakondu nahi du Merleau-Pontyk. Esate baterako, elkar ukitzen duten bi ezpainen artean ezin dugu bereizi bietako zein den ukitzaillea eta zein ukitua. Bestela, egin galdera zure buruari edo hobeto esanda, gorputzari. Merleau-Pontyren *haragiak* elkar ukitzen duten bi eskuak nola elkar eragin, aldatu, lotu eta bereizten diren arakatu nahi du. De Certeauk (1979) ere aztertu du *haragia* zentzu horretan. Harentzako badago haragiaren baitan itzali ezin daitekeen pospolo bat, pentsatu gabeko sufrimendu bat. Bizipenak hitz bihurtu aurretik dago gar hau. Idazleak saiatzten gara pospoloaren gar hori hitzetara murrizten, baina ez dugu guztiz lortzen. Agian horrexegatik haragiaren baitan dagoen argia itzali ezina da. Ezin baita hitzetara murriztu.

Graziaren ikuspena

Is Beauty an Affliction – then? (Emily Dickinson 1975)

Baina norentzako da hemen aurkezten dudan proposamen hau? Justuki, bizitza munduaren izaera fisikotik ulertzen duten ikertzaileentzat. Zerbait egiten ez badut, hori gorputzik gabeko burutazioen aldeko apustua da. Horren ordezkidantza dakarkidan gonbitea honako hau da: idatziko al zenuke gorputzaren bizitza sekretuaz, sarri hain estua eta muturrekoa izanik ia jasanezina egiten den taupada horretaz?

Antzemana izango duzu, honez gero, errailetatik jarriotako idazkerak ez dutela gorputza psikologiatik hartzen. Horrexegatik, espiritualtasuna ezer izatekotan gorputzaren ezaugarri bat izanen da. Ildo horretatik, ez du ez hankarik eta ez bururik edertasuna eta mina elkarrengandik apartatzeak. Are gehiago, bi elementu horiek bizitzarekin duten lotura izango luke ikertzaileak aztergai. Pentsa nola adierazten duten Kafkak literaturan edo Fassbinderek zineman haragiaren dardarizoa modu zorrotz eta uzkurreen. Horrek ez du esan nahi sentipena eusten edo moztzen ari direnik. Izan ere, maisu horien lanetan gertatzen da inpersonalak diruditenak sentipen indartsuenez beteenak direla. Errailetatik jarriotako hitzak ez ditu bereizten grazia eta oinazea. Plazerra zein doilorkeria baieztatuz, blaitu gaitezen zeharo bikaina, arraroa eta disdiratsua den ikuspen batez!

I saw that even at the worst days, when I thought I was utterly and completely miserable, I was nevertheless, and nearly all the time, extremely happy (Maurice Blanchot 1981: 12)

Begiaren istorioa

Georges Batailleren *Begiaren istorioa* (1982) labur labur arituko naiz. Etengabe forma aldatzen ari den kolore baten inguruko kontakizuna duzu. Kolorea arrautza, esne, barrabil larrutu edo harea itxura hartzen duen *zuritasuna* duzu. Hain zuzen ere, amankomunean kolore zuria duten forma horiek Madril, Sevilla edo ilargian agertuko dira. Baina hortan al datza ipuinak erabateko zirrara bitxia sortzeko duen aztikeria bakarra? Badago beste zerbait. Zinez hunkigarria baita nola *zuritasun* horrek nahasmen txundigarri bat eragiten duen; justuki errai, isuri, lur, zuringo, Madril, Sevilla eta ilargia maila berean jartzen dituelako. Gertaerak eta lekuak etengabe kutxatzen ditu, beraz. Den-dena azalean gertatzen delako; arrautza, esne, barrabil larrutu edo ilargiaren atzean ez dago ezkutuko esanahirik. Uhin asaldatu eta aske baten modura, *zuritasun* horrek esanahi anitzak eta aldakorrak sorrarazten ditu edonon. Esferikoki jokutzen duen metafora higitzailea da Batailleren sentipenezko begia.

The world becomes blurred; properties are no longer separate; spilling, sobbing, urinating, ejaculating form a wavy meaning, and the whole of Story of the Eye signifies in the manner of a vibration that always gives the same sound (but what sound!)
(Roland Barthes 1982)

Batailleren *Begiak* antzaldatze eroak jasatzen ditu. Metamorfosi liluragarri horietan, kolore zuriaz aparte, antzeman daiteke bestelako ezaugarri hunkigarri bat; borobiltasuna. Arrautza zuringoak, zezenaren barrabil larrutuak, ilargiko hareak, eta zakilak isuritako espermak Batailleren *Begi* borobil eta zuriarekin antza badaukate, elkarren antzik batere ez daukatela ere lasai lasai esan daiteke. *Begia* eta forma horiek guztiak batera direlako guztiz antzeko eta ezberdin, moldaera metaforiko bitxiak sortzen dira ipuinean zehar.

Aurreko guztia zure eguneroko bizitzan araka zenezake. Zure gorputzeko sentipenei jaramon egitea besterik ez duzu. Ikusiko duzu nola txundituko zaituen hainbat gauzen artean dagoen sentipenezko loturak. Zentzumenaren balbulak ireki eta egunero oso hurbil duzun mundu fisikoaren dardarizoak ukituko zaitu. Ea zer gertatzen den... Bataillereana bezalako zerrendak egiten hasiko zara, eta erotzeko bidea horixe dela otutzen bazaizu, ez izan beldurrik, halako burutazioak berria zaigun edozer ikastear gaudenean agertzen baitira. Ez galdu mundua mila kolorez kausitzeko aukerarik!

Esanahi bitxi eta mugikorren isuri horri *anamorfosis* ere esaten zaio. Luce Irigarayren *jarioen mekanika* ere horretaz ari da. Bere esanetan, sentipenezko kultura batentzat esanahi finkoak eta puntualak baino garrantzitsuagoak dira esanahien aldaketa eta mugimenduak. Nortasun zehatz eta mugiezinetan egonean daudenek ez dute jakiten bizitzaren kaosean libre dabiltzan dantzariekin zer egin.

Idazkera hutsak

It is that which at this instant, issuing out of a labyrinthine tangle of yeses and nos, make my hand run along certain paths on a paper, marks it with these volutes that are signs: a double snap, up and down, between two levels of energy, guides this hand of mine to impress on this paper this dot, this one.
(Primo Levi 2000: 25)

Idazkera hutsak irakurketa bera bizipen bihurtzen du. Ez da harritzekoa, beraz, idazkera mota horrek idazle, irakurle eta pertsonaia nagusien arteko urruntasuna ezabatzea. Idazlea urrun dagoen gertaera batez ari bada, irakurleak ere urrunetik irakurriko du kontakizuna. Idazkera hutsa hausnarketa mota

bat da, hots, arnasketa saio bat. Erritmoa berriz kontakizunak eskatzen duenaren araberakoa izanen da, idazlea ezin baita paperean gertatzen ari den horretatik bereizi. Gertakariak lekukoa bailitzan kontatzen dabilen idazleak ez dizu ikuspegi orojakilerik eratuko. Horren orde irakurleak idazleak darabilen arnasarekin bat egingo du. Spinozaren ildotik esan liteke idazkera hutsek ezer juzgatu baino erakutsi egiten dutela. Beste modu batean esanda, ezer baieztatu edo ukatu orde jatorririk gabeko zurrumurrua sortzen du idazkera hutsak, zinez idazlearena denik esaterik ez dagoen kontakizun bitxi bat.

Kanpoaldea

... to pray, is to throw yourself in this transfiguring arch of light which spans from what goes by to what is about to happen. It is to melt in it in order to lodge one's infinite light in the fragile little cradle of human existence. (Clarice Lispector 1989: 19)

Clarice Lispectorrentzat eten gaindiezin bat dago arrosa bat usaindu eta gertaera hori kontakizun egitearen artean. Norbaitek bizipen bat hitzetan adierazten duenean zerbait traizionatzen ari da, nahitaez. Bizipenaren eta kontakizunaren artean dagoen orbain sendagaitza arakatu nahian nabil, eta ondorioz harrapatu ezin daitekeen *kanpoaldeak* behin eta berriro jaurtitzen nau boomerang bat baintzan.

I have captured the instant from which the light, having crashed with a true event, was approaching its consummation. It is coming, I said to myself, the end is coming, something is taking place. I was seized by joy... I see it, I see the light beyond which there is nothing. (Maurice Blanchot 1981: 26)

Kanpoaldea ez dago inoiz aurkitzen duzun lekuan. Bitxia da, anitza eta bere burua ez bezalakoa. Muga bat da, handik aurrera ez dago ezer. Ezin zeharka daiteke, baina beti, etengabe, zeharkatua izan da.

It fills the being before the mind can think
(Wallace Stevens 1990)

Baina zer da nire gorputza proban jartzen duen *kanpoalde* hori, akaso nire buruaren jabe ere ez naizela erakusten didana? Zer dago hor, beste aldean, nire gorputza atomoen barrutik oinazetzen, niaren osotasunera eta mundu osora ezin murriztu daitekeena? Harrapazak! *Kanpoaldetik* datozen indarrek nik dudan ikuspegia zapuzteaz aparte, aldatzera behartzen naute. Horrek ez du esan nahi patu anker batek nire desirak zapuztuko dituenik. Izan ere, jasaten gogorrakoa baita jakitea gainditzen nauen indarra ni hori eusten duen indar berbera dela.

Itsutasuna eta zorroztasuna

It was night itself. Images which constituted its darkness inundated him. He saw nothing and, far from being distressed, he made this absence of vision the culmination of his sight ... Not only did this eye which saw nothing apprehend something, it apprehended the cause of its vision. It saw as object that which prevented him from seeing.
(Maurice Blanchot, 1988: 15)

Plazerra modu bitxietan bizi du mendebaldeko gizakiak. Bitxikeria gisa, adibidez, munduaren gorabeherak ezagutzeko arrazoiak izan du gustoko. Arrazoizko azalpenak hizkuntza zehatz bat erabili ohi du, ikusmenak eta argitasunak emandako metafozez osaturikoa, gainera. Zuk zeuk eskolan ikasi duzu. Arrazoiak munduko gertakariak azaldu nahi izan ditu, argitara ekarri, hots, gogoarentzat ikusgarri egin nahi izan ditu. Hori dela eta, ikusmen mota horren baitan itsumena kokatzea mehatxu edo eskandalu bat izan da gurean. Heriotzaz aparte, mendebaldeko kulturaren beldur handienetakoa itsumena izan da, eta noski, horri loturik iluntasuna.

Horretaz jabeturik, Paul de Manek (1983) eta Jacques Derridak (1993) itsumena ikusmenaren erdigunera ekarri dute. Mundua begietatik ezagutu beharrean itsumenetik ezagutu nahi dute. Itsumen mota horrek zalantza eta anbiguotasunaren plazerra ditu gustoko. Gaur egun, antropologian adibidez, ikusmena ezin ikusi daitekeenaren gatibutzat jotzea jasanezina da. Berehala gatoz azalpenak emanez gizakien bizitzak dituen esanahietaz. Eta bizitzak zentzurik ez duenean zer? Zer egiten dugu antropologok? Onartuko ote dugu, egunen batean, gure ulermena eta pentsamendua antzematen uzten ez duen halako pentsamendu batek eragiten duela?

Gizaki modernoak neurotikoki esanahiez betetzen du mundua eta bizitza. Arrazoizko azalpenak edonon aurkitzeak inoiz eromenera murgildu izan du gainera. Ez da bere azalpenek itsutasunaren suntsipena ekarriko duten beldur. Sakonean bere beldur handiena ikusteko gai ez garen zerbait aurre egitea da. Izan ere, heriotz esanguratsu batek beldur gutxiago ematen baitu nola edo hala itsututa jarraitzen duen jokaera batek baino. Bizimodu modernoaren itsutasun nabarmenena esanahien ekoizpen etengabe eta basatia izan ohi da. Ez da harritzekoa, beraz, antropologok zentzurik batere ez duten egoera eta jokabideen beldur izatea. Gure jardunari dagokiona aldi berean barrurantz eta kanporantz begiratzea da. Eta horretarako ezinbestekoa zaigu gizakion begi kliskarien puntuitsuak ere kontutan hartzea.

Bestearen aurpegia

The face... a moment of generosity... Someone plays without winning... Something that one does gratuitously, that is grace... the idea of the face is the idea of gratuitous love.
(Emmanuel Levinas 1989).

Emmanuel Levinasek luze idatzi du aurpegiaren biluztasunaz. Bere ustetan bestearen aurpegia itsuki begiratzan dugunean ematen da biluztasun hori. Batere adierazkorra ez den mugimendu amaigabe eta bitxi bat omen da. Aurrez aurre egonik bestearen aurpegiak aldiz hustasunean gera nadin eskatzen du, menderaezina baita bestearekiko dudan hurbiltasuna. Bestearen aurpegiak eskatzen didan hustasunean murgiltzen naizenean bilutsik geratzen naiz, hots, irizpiderik gabeko iritzi bilakatzen naiz. Beraz, zu eta ni aurrez aurre biluzten garenean, ez dago aurretik erabakitako iritzi edo jarrera etikorik. Zure aurpegia nire intimitatean sartu da eta itsumen bitxi batean barneratu naiz. Ikusiko dugu orain gu bion artean nor den gai gure ekintzen erantzule izateko!

Nire ulermenak ezin du zure aurpegiaren biluztasuna harrapatu, ihes egiten dit. Bion arteko komunio bat ospatzea ere ezinezkoa zaigu. Zure gehiegizko hurbiltasuna indarrak gabeko agindua da, ez zigorrik eta ez saririk ez duen eskari bat. Gainera zuk ezin dezakezu ezer egin, hain zuzen ere zure ahultasunak agerian uzten baitu nire indarra. Egoera bitxi ugariz beteta dago bizitza; irribarre guztiz hunkigarria, heriotz beldurraren dardarizoa edo bortxaketa gupidagabea, esaterako. Horrelakoetan arau moralak eten egiten dira. Eta harrigarria badirudi ere, aldi berean, desberdintasun eta elkartasun erradikalenak aldarrikatzen dira. Emozio hurbilena urrunena izaten da askotan, munduan egotetik baztertua izan delako.

Meninak

Tarte honetan gogora ekarriko dut Diego Velazquezen *Las Meninas* obra. Margolaria bere modeloari begira dago eta aldi berean modelo pintatzen ari dela ikusten dugu. Michel Foucaultek (1970) adierazi du une horren funtsa dela ez inork ez ezerk ez duela agintzen. Ikusgarria eta ikusezinen arteko tarte horretan subiranotasun oro suntsiturik legoke beraz. Are gehiago, une horretan hizkuntza bateraezinak nor nagusituko borrokan ari direla esaten digu.

Margolanaren baitan elkarri begira dauden pertsona talde bat ikusten dugu; begirada eta begirada ezaz osaturiko sare bat. Ikusiaren eta ez ikusiaren arteko jolasa izaki, barnealdea ikusgai egiten da kanpoaldearentzat eta alderantziz. Elkar begiratze

horretan itxi ezin daitekeen eten egonezin bat dago. Justuki irudiaren muinean dagoen eten horrek korapilatu egiten du irudikatze prozesua. Gertatzen dena da, prozesuak, espiral baten modura, behin eta berriro irudiaren muinera bidaltzen gaituela. Ondorioz, gure ezaguerak bere baitan dituen arauen berrantolaketa bat gertatzen da.

Zabalaren argazkiak

Zabalaren kamerak errealitatea ez du edonola arakutzen. Gizakiak mundu fisikoarekin duen jardutea du aztergai. Nekez somatzen ditugun sentipen eta materiaren arteko loturak martxan jartzen ditu. Ez du haragirik gabeko ideietatik lan egiten, errealitate fisikotik gora metro bat. Izan ere, bere argazkiak gorputzaren pasioetatik datoz eta gure gorputzak sakonki hunkitzeko gai da.

Giza izaera eta kontzientzia aldatu nahi baditu arlo fisikotik izanen da. Bi hankakoon jardute fisikoa aintzat harturik bestelako metodo baten bila datorkigu Zabala. Sentipen txundigarri eta bitxienetan errealitate fisikoak duen erabateko batasuna aurkitzen du. Psikologia, kultura eta historiaren esanahietatik at, gure eta besteen gorputzak sentipenetik ezagutu ditzagun nahi du.

Zabalaren kamera munduan dago, errealitate fisikoan txertaturik. Urrunetik begira dagoen makina bat izan ordez, esan dezagun haragizko begi mekaniko bat dela. Bere argazkigintzak ikuslearen begirada lekuz aldarazten du. Lotsagabeki eta doilorki egiten du hori gainera! Killer eta Pompeia argazkiak ikustean, gure begiek nahikoa jasanezina zaien zerbait ikusten dute; izua, lizunkeria eta lilura nahasten diren eremu beldurgarri batean biltzen gara. Sentipena eta arlo fisikoa lehen planora ekartzen ditu Zabalak. Katgoria sozialak ezabatu eta horien ordez itxuragabea eta txundigarria den fetitxe bat altxatzen du, munstro bat. Atxikitasun bitxi horrek errealitatea geruza askotariko ehun gisa kausitzen du.

Zabalaren lanak badu Man Ray, Boiffard, Bellmer eta Ubacen (1985) argazkigintzaren oihartzunik. Haiek ere beren lanetan ez dituzte sentipen fisikoa eta irudikapena bereizten. Obra horien baitan, keinu batek, adibidez, haragiaren eta soilik haragiaren materialtasun estatikoa eta indarkeria barne har dezake. Argazki horiek begiratzean oso zaila egiten zaigu itxura eta aurpegiaren irakurketa. Izan ere, Zabalaren begiak jarrera, keinu eta itxura horien balizko esanahiak hustu egiten ditu; justuki sakontasun edo barnekotasun psikologikorik gabe aurkezten dizkigulako. Den-dena azalean gertatzen da; gizarte bizitzan arropak, kosmetikoak, azala, ilea eta barrabilak

ideiak, sinesmenak eta nortasuna bezain garrantzitsuak direla gogorarazten digu!

Argazki horiek errealak baino errealagoa denaz biziki kontziente egiten naute. Gorputzaren sentipena janzten ditugun nortasun sozialak baino lehenagokoa dela ere erakusten dit. Eguneroko bizitzan dauden keinu hutsal, zentzugabe eta inkontzienteen onarpena dago Zabalarengan. Eta bere ikusteko modu itxuragabe horrentzat nortasuna gertaera iragankor bat da. Bere kamerak maisuki esploratzen du sumaezinaren eta ultra-errealaren arteko, inkontzientea denaren eta izugarri kontzientea denaren arteko, kodetu gabearen eta gaindeterminatuaren arteko espazioa.

- Barber, S. 1993. *Antonin Artaud: Blows and Bombs*. London: Faber and Faber Ltd.
- Bataille, G. 1982. *Story of the Eye*. Editore, Lord Auch. Joachim Neugroschalen itzulpena. Susan Sontag eta Roland Barthesen saiakerekin. London: Penguin Books.
- Blanchot, M. 1981. *The Madness of the Day*. L. Davisen itzulpena. Barrytown, New York: Station Hill Press.
- Blanchot, M. 1988. *Thomas the Obscure*. R. Lambertonen itzulpena. Barrytown, New York: Station Hill Press.
- Buck-Morss, S. 1992. *Aesthetics and Anaesthetics*. October aldizkaria. Udazkena.
- Camus, A. 1956. *The Rebel*. New York: Vintage Books.
- De Certeau, M. 1979. *Des Outils Pour Écrire le Corps*. Traverses 14/15
- De Man, P. 1983. *Blindness and Insight: Essays in the Rhetoric of Contemporary Criticism*. 2. edizioa, Methuen Books.
- Deleuze, G. eta F. Guattari. 1987. *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*. Brian Massumiaren itzulpena. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Derrida, J. 1993. *Memoirs of the Blind: The Self-portrait and Other Ruins*. London and Chicago: University of Chicago Press.
- Dickinson, Emily. 1975. *The Complete Poems*. Editore, Thomas H. Johnson. Faber and Faber. London and Boston.
- Foucault, Michel. 1970. *The Order of Things: An Archaeology of the Human Sciences*. London: Tavistock Publications.
- Irigaray, Luce. 1991. *Marine Lover of Friedrich Nietzsche*. G. C. Gillen itzulpena. Chicago: Columbia University Press.
- Krauss, R. 1985. *L'Amour Fou: Photography and Surrealism*. Washington DC: Corcoran Gallery of Art; New York: Abbeville Press.
- Levi, P. 2000. *The Periodic Table*. R. Rosenthalen itzulpena. London: Penguin.
- Levinas, E. 1989 *The Levinas Reader*. Editore, S. Hand. Oxford: Blackwell Press.
- Lispector, Clarice. 1989. *The Stream of Life*. (Emergent Literatures). Minnesota: University of Minnesota Press.
- Merleau-Ponty, M. 1968 *The Visible and the Invisible*. A. Lingisen itzulpena. Evanston, Ill.: Northwestern University Press.
- Stevens, Wallace. 1990. *The Palm at the End of the Night: Selected Poems and a Play*. Editorea, Holly Stevens. New York: Vintage Books.
- Wolf, Virginia. 1931. *The Waves*. London and New York: Triad Panther Paperbacks Ltd.

Artikulu hau osatzen duen materiala egileak Londreseko University Collegen, antropologia departamenduan, 2003an aurkeztutako *Berlin fin the millenium: An Experiment in Corporeal Ethnography* doktoretza tesitik aterata dago.